

személy autonómiáját és döntési szabadságát, hiszen valójában nem tudja, mibe ment bele; másrészt könnyen eszkalálódhat és az egész társadalomra kiterjedhet a bizalomhiány. Utóbbi esetre kiváló példa Sissela Bok (1978/1983) véleménye, aki ugyan elismeri a megtévesztés hasznát is, de veszélyeit sokkal súlyosabbnak tartja: „És mégis, az így gyakorolt becsapás is sápot szedhet. (...) Fel kell tennünk magunknak a kérdést, hogy valójában mennyire akarjuk a felügyeletet és betolakodást. Szeretnénk-e áldiákokat is az osztálytermekben, álhittérítőt a vallásban, álpárttagokat, álügyfeleket és álbetegeket?” (Bok, 1978/1983, 330.)

A megtévesztés problematikájának ellentmondásosságára utal, hogy a Szakmai Etikai Kódexek is ambivalensen nyilatkoznak róla (APA EC, 2002; MPT SZEK, 2004): egyrészt deklarálják minden személy autonómiáját és döntési jogát, másrészt fenntartanak kiskapukat a megtévesztés számára. A megtévesztés pártolói közül sokan arra hívják fel a figyelmet – ami jelen írásban is már többször elhangzott –, hogy eleddig nem

érkezett komoly panasz és nem robbant ki botrány amiatt, hogy valakin megtévesztést alkalmaztak. Sajnos azonban ez önmagában nem elegendő érv, az autonómia megsértése továbbra is fennáll. Nagyon ritka, pedig követendő gyakorlat lehetne a megtévesztés utáni felvilágosítás során felajánlani az illetőknek adataik esetleges kivételét a vizsgálatból (lásd pl.: Bain, Kashima és Haslam, 2006). További érv lehet a megtévesztés visszafogása mellett az az innovációs nyomás, ami Burger (2009) kísérletére is nehezedett: ad absurdum a megtévesztés betiltása elvezethetne olyan módszerek kifejlesztéséhez, melyek más módszert találnak a felfedezni kívánt területek feltárására (Herrera, 2001).

Mindemellett jogos igény a kutatók részéről is néminemű lazítás. Herrera (2001) sokat idézett cikkében az IRB-ket ironikusan „a kutatói szerénységhez vezető útnak” nevezte el, utalva arra a lobbitevékenységre, mely a legegyszerűbb megtévesztést alkalmazó kutatás előtt is kényszerűen végbemegy. A Burger (2009) replikáció kritikáiban is sorra meg-megjelenik (Benjamin

és Simpson, 2009; Blass, 2009; Elms, 2009; Miller, 2009) ennek a rendszernek a kritikája és az a tény, hogy egy vizsgálat el- vagy el nem fogadásánál végül valójában a jóhiszeműség dönt (Herrera, 2001).

A másik kérdés, amire még ki kell térnem az a tanulmány üzenetét érinti. Bár több helyütt érvelek az engedelmességi kísérletek érvényessége és relevanciája mellett, mindez nem jelenti tökéletes elköteleződésemet az újabb replikációk mellett, éppen ellenkezőleg, a kérdéskört komoly megfontolás tárgyául ajánlom.

Nem Burger (2009) kísérlete volt ugyanis az első, mely fel kívánta támasztani Milgramet halottaiból, erre eltérő módszertannal, de több kísérlet is született már (Navarick, 2009; Slater et al., 2006). Slater és társai (2006) például a kísérlet virtuális valóságba helyezését készítették el. A résztvevőket előre tájékoztatták

feladatukról (a végsőig sokkolni egy virtuális teremtményt), és felhívták a figyelmet arra, hogy bármikor elhagyhatják a próbát. Bár a karakterek virtuálisak voltak, tehát annak még csak az esélye sem forgott fenn, hogy valódi embert bántanának, a kísérlet során hatan nem bírtak elmenni a végsőig. Mindez eggyel több, mint a kutatócsoport által a 90-es évek óta tapasztalt kilépések száma összesen! Ha tehát egy virtuális karakter kínzása ilyen élményt vált ki a résztvevőkből, vajon mi mehet végbe bennük egy valódi személynél?

Zárszóként ismét szeretnék rámutatni az etikai vizsgálódások fontosságára a pszichológia területén, ha mégoly ellentmondásos, nehéz és sokszor megválaszolhatatlan kérdésekkel találjuk is magunkat szembe, mint Milgram és az engedelmességi kísérletek.

Irodalomjegyzék

- American Psychological Association's Ethic Code (2002). *American Psychologist*, 57. 1061-1073.
- Bain, P. G., Kashima, Y., Haslam, N. (2006). Conceptual Beliefs of Human Values and Their Implications: Human Nature Beliefs Predict Value Importance, Value Trade-Offs, and Responses to Value-Laden Rhetoric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91. 351-367.
- Baumrind, D (1964). Some Thoughts on Ethics of Research: After Reading Milgram's Behavioral Study of Obedience. *American Psychologist*, 19. 421-423.
- Benjamin, L. T., Simpson, J. A. (2009). The Power of the Situation – The Impact of Milgram's Obedience Studies on Personality and Social Psychology. *American Psychologist*, 64. 12-19.
- Blass, T. (1991). Understanding Behavior in the Milgram Obedience Experiment – The Role of Personality, Situation and Their Interactions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60. 398-413.
- Blass, T. (2009). From New Haven to Santa Clara – A Historical Perspective on the Milgram Obedience Experiments. *American Psychologist*, 64. 37-45.
- Bok, S. (1978/1983). *A hazugság*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Burger, J. M. (1999) The Foot-in-the-Door Compliance Procedure. *Personality and Social Psychology Review*, 3. 303-325.
- Burger, J. M. (2009). Replicating Milgram – Would People Still Obey Today?. *American Psychologist*, 64. 1-11.
- Elms, A. C. (1995) Obedience in retrospect. *Journal of Social Issues*, 51. 21-31.
- Elms, A. C. (2009). Obedience Lite. *American Psychologist*, 64. 32-36.
- Herrera, C.D. (2001) Ethics, Deception and "Those Milgram experiments". *Journal of Applied Philosophy*, 18. 245-256.
- Jost, J. T., Kramer, R. M. (2003) A rendszer-igazolási motiváció a csoportközi kapcsolatokban. In: Hunyady Gy. (szerk.) *Önalávetés a*

társadalomban a rendszerigazolás pszichológiája. Osiris Kiadó, Budapest. 29-61.

-Lerner, M. J. (1980). The belief in a just world: a fundamental delusion. Plenum Press, New York.

-Magyar Pszichológiai Társaság Szakmai Etikai Kódexe (2004).

-Milgram, S. (1963) Behavioral study of Obedience. Journal of Abnormal and Social Psychology, 67. 371-378.

-Milgram, S. (1974). Obedience to Authority: An Experimental View. Harper Perennial.

-Miller, A. G. (2004). What Can the Milgram Obedience Experiments Tell Us about the Holocaust? – Generalizing from Social Psychology Laboratory. In: Miller, A. G. (ed.) The Social Psychology of Good and Evil. Guilford Press, New York. 193-239.

-Miller, A. G. (2009). Reflections on „Replicating Milgram” (Burger, 2009). American Psychologist, 64. 20-27.

-Navarick, D. J. (2009). Reviving The Milgram Obedience Paradigm In The Era of Informed consent. The Psychological Record. 155-170.

-Packer, D. J. (2008). Identifying Systematic Disobedience in Milgram's Obedience Experiments – A Meta-Analytic Review. Perspectives on Psychological Science, 3. 301-304.

-Schoeck, H. (2007). Irigység – A társadalom elmélete. Helikon Kiadó, Budapest.

-Sidanius, J., Pratto, F. (1999/2005). A társadalmi dominancia. Osiris Kiadó, Budapest.

-Slater, M., Antley, A., Davison, A., Swapp, D., Guger, C., Baker, C., Pistrang, N., Sanchez-Vives, M. V. (2006). A Virtual Reprise of the Stanley Milgram Obedience Experiments. Plos, 1. doi:10.1371/journal.pone.0000039.

-Staub, E. (2006). Reconciliation after Genocide, Mass Killing, or Intractable Conflict: Understanding the Roots of Violence, Psychological Recovery, and Steps toward a General Theory. Political Psychology, 27. 867-894.

- Szokolszky, Á. (2006). Kutatómunka a pszichológiában. Osiris Kiadó, Budapest.
- Twenge, J. M. (2009). Change Over Time in Obedience: The Jury's Still Out, But It Might Be Decreasing. *American Psychologist*, 64. 28-31.
- Varga Katalin (2008). Pszichológus etika 99 dilemma tükrében. Animula Kiadó, Budapest.